ЕПИГРАФСКИ СВИДЕТЕЛСТВА ЗА БЪЛГАРСКИ СЕЛА — ДАРИТЕЛИ НА БАЧКОВСКИЯ МАНАСТИР

Тодор Герасимов

През време на османското владичество над българските земи някои от запазилите се манастири са изиграли роля на огнища, в които се будело народностното съзнание. Манастирите са били местата, гдето се извършвал не само ритуалът, свързан с религията, но там се раздавала и просвета, към която се приобщавали голям брой младежи. Устройваните годишни храмови празници и свързаните с тях панаири, на които се стичали масово българи от близки и далечни места, допринасяли манастирите да играят роля на стожери, около които се събирали хора с еднакво положение на рая пред османските управници. На тези един вид народни събрания се сближавали и опознавали помежду си сънародници. В разговори тук те споделяли мисли за нерадостната си съдба и положение. Подхвърляли си и идеи за добруване и свобода. Тук присъстващите се чувствували като едно цяло. Завръщайки се по родните си места, българите отнасяли у себе си надежди и стремеж за освобождение. Манастирите станали средища за народна свяст и затова българското население се стараело да ги поддържа в икономическо отношение. Когато манастирите по разни причини се намирали в бедствено положение, особено когато са били ограбвани и опожарявани от представители на османската власт или от разбойници, тогава българското население помагало с разни средства за по-бързото им възстановяване. Показателен пример имаме с Рилския манастир, който след един стихиен пожар е възстановен дори в по-голям мащаб с материалната помощ, давана от населението на близки и далечни краища на българските земи.[1]

Подобно народно участие виждаме и в строителството на другия голям манастир в Южна България — Бачковския.

Когато игумен бил Матей, българин от Стара Загора, управата на Бачковския манастир решила да разшири постройките, като се построи още един храм и нови килии за посетителите на манастира върху свободната площ южно от трапезарията. Работата по изграждане на новото крило започнала през 1834 и завършила към 1837—1838 г. Новата църква, посветена на св. Никола, била изписана в 1840 г., а през следващата 1841 г. било украсено със стенописни образи и преддверието под параклиса Св. архангели Михаил и Гавраил. Изписването извършил известният по онова време За-

---

[1] Й. Иванов. Свети Иван Рилски и неговият манастир. С., 1917. с. 61.

хари Зограф[2] от Самоков. Поради превратностите в живота на тази обител за тази строителна дейност на братството на манастира не са достигнали до нас никакви документи. Монасите гърци при напускане на Бачковския манастир са унищожили или изнесли цялата му архива.[3]

Единствени косвени свидетелства за тази дейност са достигналите до нас няколко надписа върху пиластрите на откритото преддверие на съборния храм „Св. Богородица". Тези надписи съдържат имената на дванадесет близки и отдалечени от Бачковския манастир села в Южна България. Те са написани с черна боя по време на изписването украсата на сводовете на споменатото преддверие в 1841 г.

В повечето от тези надписи има правописни грешки, което показва, че те са писани от човек, който не е знаел добре гръцкия писмен език. Това ще да е един от чираците, доведени от Захари Зограф, които му помагали в изписване допълнителните елементи на стенописите, каквито са и надписите. Преди повече от 60 години Йордан Иванов обърна внимание върху тогава личещите само четири надписа с имената на български села-дарители. Той смята, че това са ктиторите, дали средства за изписването на въпросното преддверие на главната църква. Според нас с тези надписи са засвидетелствувани общоселските дарения не само за изписването сводовете на притвора, която постройка не е с толкова голяма площ, та изписването ѝ да се заплаща със средствата на дванадесет и повече села, а въобще дадените разноски по разширението на манастира. Със суми-дарения са участвували възрастните жители на споменатите в тези къси надписи български села. Да се изброят имената на отделните спомоществуватели е било технически изтрудно, тъй като е трябвало да се покрие с тях голяма площ. За да се избегне тази трудност и особено да не се дразни омразата на монасите гърци и на посетители гърци от Пловдив и Станимака (Асеновград), наложило се е да се засвидетелствуват даренията на българите посредством написване имената на селата. Ние имаме и други случаи в ктиторски надписи, в които не се изброяват поименно масовите спомоществуватели, а посредством изрази КТИТОРИ МАЛИ И ВЕЛИКИ се посочва тяхното дарение за построяване на църква,[4] училище и др.

Размерите на дадените вноски за разширението на Бачковския манастир не се знаят. Но трябва да имаме пред вид, че в края на XVIII и началото на XIXв., когато Османската империя е включена в пазарите на западноевропейските държави, тогава започнали да изнасят от българските земи големи количества зърнени храни, памук, коприна, кожи, тютюн и др.[5] По този начин българите се замогват и затова с готовност давали помощи за строежи, които те тачели като свои.

С материалната помощ, предоставена на управата на манастира, българското население е дало израз и на своята солидарност към делото на своя сънародник игумена Матей.

[2] В. Захариев. Захари Х. Зограф. С,, 1957. с. 50 сл.

[3] Й. Иванов. Асеновата крепост над Станимака и Бачковския манастир. — ИБАД, II, 1911, с. 208.

[4] А. Василев. Тетевенските църкви. 1948, с. 13.

[5] Хр. Гандев. Търговската обмяна на Европа с българските земи през XVIII и началото на XIX век. — ГУСифф, XI, 1943—1944, с. 25 сл.

Изглежда, че и тези лаконични надписи са дразнели фанатизма на монасите гърци в Бачковския манастир и затова подир напускане игуменството или смъртта на Матей някой от тях се постарал да затрие свидетелствата за участие на българщината в строителството на Бачковския манастир и замазал надписите с имената на българските села-дарители. По същия начин е било упражнено damnatio memoriae и върху името на българина зограф Захари Христов, изписал вътрешността на новопостроената църква св. Никола.[6] Захари дръзнал да се подпише при автопортрета си в тази църква и на български: ЗАХАРИ Х. ЗОГРОФЪ БОЛГАРИНЪ, като добавил още и думите: ИЗОБРАЗИСѦ РУКОЮ МОЕЮ.

След отцепването на Бачковския манастир в 1894 г. от юрисдикцията на цариградския патриарх някой от монасите българи се е опитал да изтрие на няколко места варовия слой, който дотогава е покривал надписите на гръцки език с имената на българските села-дарители. Сега се виждат надписи с имената на дванадесет села. Желателно е да се открият и останалите замазани имена.

Ето видимите засега имена на следните селища: Хаджи Елес (дн. гр. Първомай), Като Арванитохори (Долно Арбанаси, дн. Горнослав, Пловдивско), Конари (дн. Голямо Конаре, Пловдивско), Папазлий (дн. Поповица, Пловдивско), Новосел, Пловдивско, Ходжиново (дн. Богданица, Асеновградско), Дервен (дн. с. Дебър, Първомайско),[7] Сатъбегово (бивше Надеждино, дн. Милево, Асеновградско), Козбунар (дн. Дълбок извор, Първомайско), Пранга (дн. Патриарх Евтимиево, Асеновградско), Татарово, Пловдивско. От дванадесетото село в надписа са останали само първите четири букви от гръцката дума ΧΟΡΗΟΝ.... Изгубеното име може да е на село Бачково или село Куклен, които са най-близко до манастира и несъмнено са дали помощи за строежите му.

Като изключение върху един от пиластрите на преддверието стои надпис с името на отделно лице — дарител на манастира: Κ/νζ Χ/άξι) *Ἰωαννήχιου Σλιβνιοτου* — Господин Хаджи Иоаникий Сливенец. Той е бил съгражданин на проигумена Ананий от Сливен, изобразен до игумена Матей в новопостроената църква св. Никола.

Споменатите тук ктиторски надписи от Бачковския манастир са важни като свидетелства за българщината през началото на XIX в. в територията около подножието на северните склонове на Родопите и за връзките и отношението на българското население към Бачковския манастир. От тях също така узнаваме и за настъпили промени в етническия състав на села в Асеновградско, Пловдивско и Първомайско. Селото Като Арванитохори (Долно Арбанаси), както се вижда от името му, отначало е било заселено от българи, дошли от Костурско или от Албания. Затова били наричани арнаути. Тяхното преселение е станало през XVI в. Д. Яранов смята, че едните и другите (жителите на Горно и Долно Арбанаси) са били българи

[6] Й. Иванов. Цит. съч., с. 227.

[7] През XVII—XVIII в. първоначалното име на селото е било Ени махле, вж. В. Миков. Едно пътуване през България преди 230 години. — ИБГД, III, 1936, с. 143. Кога и при какви обстоятелства старото име е заменено с названието Дервент, не се знае. През 1906 г. на същото село е дадено ново название — Дебър.

от Западна Македония и че жителите на Долно Арбанаси отпосле били погърчени.[8] Надписът от откритото преддверие на съборния храм свидетелствува, че в тридесетте години на XIX в., а и по-късно населението на споменатото село е било с българско съзнание и затова е дало суми за строежа в Бачковския манастир. Ако жителите на Долно Арбанаси бяха погърчени, те не биха участвували колективно в акцията, за да се подкрепи делото на един българин игумен на Бачковския манастир, който се е смятал за твърдина на гърцизма. От дванадесетте села, участвували като колективни дарители на манастира, само три са с чисто български имена: Новосел-Конаре и Татарево. Последното е било първоначално заселено от доведените през XV в. татари от Крим. Този нов етнически елемент не се задържал трайно в нашите земи. Татарите след време се преселили на други места. Спомен за пребиваването им в нашите земи е останал в няколко названия на селища и местности като Татар-Пазарджик и др. Такъв е и случаят със село Татарево, което е било заето от българи.

---

[8] Д. Я р а н о в. Преселническо движение на българи от Македония и Албания към източните български земи през XVI до XIX в. — МПр, VII, 1932, кн. 3, с. 83.

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ

Проблемна комисия за изучаване миналото, бита и културата на населението в Родопите

РОДОПСКИ СБОРНИК

ТОМ III

Под редакцията на чл.-кор. ХР. ХРИСТОВ, доц. П. Петров и ст. н. сътр. СТР. ДИМИТРОВ

София · 1972

ИЗДАТЕЛСТВО НА БЪЛГАРСКАТА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ